Életminőség?

A személyi állomány szociális helyzete

A büntetés-végrehajtás személyi állományának helyzetéről a korábbiakban is készültek különböző célú, mélységű felmérések, jellemzően a BVOP humánpolitikai főosztályának szervezésében. Jelen kutatás rögzítési módszere azonban elsőként ad alkalmat arra, hogy a témát többszempontú elemzésnek vessük alá. A kérdőív szerkesztésében a humánpolitikai főosztály, az ellenőrzési és értékelési igazgatóság elemzési és értékelési osztálya, valamint a módszertani igazgatóság kutatásszervezési osztálya vett részt. A minta kiválasztását, illetve a kérdőívek kiosztását, begyűjtését és az adatrögzítést a kutatásszervezési osztály instrukciói alapján a humánpolitikai főosztály szervezte, irányította. A létrejött adatbázis elemzését a kutatásszervezési osztály kapta feladatul.

A vizsgálat célja az volt, hogy olyan információkat szerezzen, amelyek egyéb (személyzeti, bérszámfejtési) nyilvántartásokból nem elérhetőek, és azokat árnyaltabb bontásban tegye elemezhetővé. A kérdőív kitért a személyzet szociális helyzetét közvetlenül érintő jövedelemadatokra (rendszeres és alkalmi jövedelmek, juttatások, pótlékok, egy főre eső családi jövedelem stb.), a lakáshelyzetre, valamint mérte a válaszolók elégedettségét, elképzeléseit, kívánságait.

A vizsgálat a HSZT illetménytáblázatának 90%-os beállása előtti közel „utolsó pillanat", az 1997 novemberi állapot adatait rögzíti.

A vizsgált népességet 30 büntetés-végrehajtási intézet személyi állománya alkotta. A minta kiválasztása lépcsőzetesen történt, az intézeteket a személyi állomány tényleges létszáma szerint sorba rendeztük, e szerint hármas csoportokra osztottuk, majd minden csoportból egy intézetet véletlenszerűen kiválasztottunk. Így tíz intézet került a mintába. Az intézeti minták és a tíz intézet személyi állományának aránya megegyezett.

A minta nagyságát 500 főre terveztük, a beérkezett kérdőívek közül 419 volt értékelhető. A kérdezettek a kérdőívet (kitöltve vagy kitöltetlenül) egy zárt borítékba tették, úgy adták vissza az intézeti személyzeti osztály munkatársának. A borítékokat az országos parancsnokságon bontották fel, ahol az anonimitás miatt a kérdőív már nem volt beazonosítható. Az érzékeny kérdéseket tartalmazó kérdőíves felmérés esetében a bizalmatlanság mindig torzító elemként jelentkezik, az adott körülmények között ezt a hatást az említett módszerrel próbáltuk minimálisra csökkenteni.

A kérdőíven 65 kérdés szerepelt. Más vizsgálatok tapasztalatai is azt bizonyítják, hogy az emberek nagy része sokkal hozzávetőlegesebb, pontatlanabb elképzeléssel bír fogyasztási szokásairól, jövedelméről, mint-

sem gondolnánk. Ez különösen igaz a család jövedelmére. Szintén probléma, hogy az éves jövedelem tizenketted része érdemibb adat, mint a havi jövedelem, hiszen a rendszeres, de nem havonta kapott bevétel (például ruhapénz, „13. havi fizetés") jelentősen befolyásolhatja a jövedelmi helyzetet. Ezen változók esetében a kapott eredményeket tehát óvatosan kell kezelni, mivel nem arra kapunk választ, hogy például mennyi a család egy főre eső jövedelme, csupán arra, hogy a kérdezett mit válaszolt e kérdésre. Ennél pontosabb adat csak célzott, az egész háztartást érintő jövedelmi, fogyasztási felméréssel lenne nyerhető. A torzító hatás viszont nagy valószínűséggel a teljes mintán egyenletesen érvényesül, így az egyes csoportok ezen belüli összehasonlításának érvényességében nincs okunk kételkedni.

1. számú táblázat

Nettó havi fizetés	fizikai (nem diplomás)	szellemi (diplomás)	átlag
országos	30152	48873	38145
egészségügy	25815	36725	33509
közigazgatás	29686	51611	42423
rendőrség	25000	50000	n.a.
bv.	315645	47075	34100

1997 vonatkozásában még nem állnak rendelkezésre mélyebb bontású országos adatok, a KSH (telefonos) információs adatai ennek ellenére figyelemre méltóak.

A nettó havi fizetés esetében láthatjuk, hogy a nem diplomás tiszthelyettes és zászlós bévés állomány valamivel többet keres, mint a fizikai átlag *(1. számú táblázat)*. Figyelembe kell venni azonban, hogy az országos adat a rosszabbul képzett, és ezért alacsonyabban fizetett munkavállalókat is magában foglalja, míg ezek (nyolc általánost végzettek) aránya a bévénél elenyésző. A nem diplomások vonatkozásában hasonló irányú különbséget tapasztalha-tunk a más foglalkozási csoportok tekintetében is. Elképzelhető magyarázat: a bv. (és a rendőrség) esetében gyakoribb, hogy az ott kapott fizetés a család fő bevételi forrása, tekintve, hogy itt kisebb az (átlagosan rosszabbul fizetett) nők aránya. Az ORFK személyzeti főosztályától kapott adat csak a tiszthelyettesekre vonatkozik (túlzott kerekítése egyébként inkább becslésre utal), a zászlósi rendfokozati csoport feljebb húzná az átlagot. A bévés tiszthelyettesek átlaga 31 343 forint.

A tisztek (diplomások, a KSH-adatokban „szellemileg") esetében – a minősíthetetlenül alacsony egészségügyi adat kivételével – ellenkező előjelű különbségeket tapasztalhatunk: a bv. személyzetének kevesebb a nettó fizetése, mint az országos átlagnak és a külön jelölt foglalkozási csoport ilyen kategóriájának.

A diplomásokat és a nem diplomásokat magában foglaló átlag tekintetében a bv. alig teljesít az egészségügy felett, és messze elmarad a közigazgatástól (rendőrségi adat nem áll rendelkezésre).

A nettó fizetés és a havi átlagjövedelem (36 724 forint) között 2624 forint különbség mutatkozik, vagyis átlagosan ennyi az a „plusz", ami a fizetést kiegészíti. Ez nem tűnik soknak, annak ellenére, hogy a bévés foglalkozás – legalábbis a folyamatos szolgálati

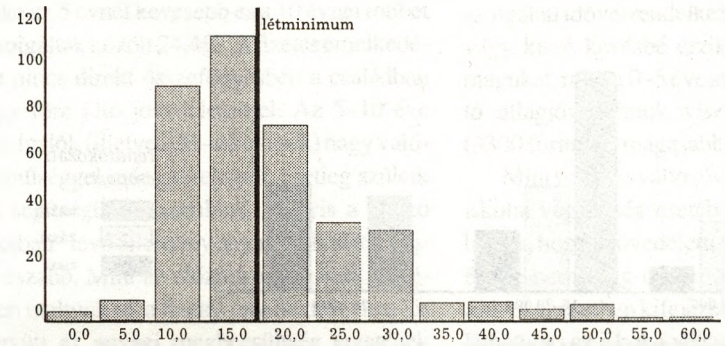
rendben dolgozók esetében – kifejezetten kedvez a kiegészítő tevékenységeknek. Valószínű, hogy sokan nem jelentik be az ilyen különmunkákat, és ezért a kérdőíven sem merték bevallani. 3,6% válaszolta, hogy végez kiegészítő tevékenységet. Ha nem a saját „mellékesekre", hanem a kollegák különmunkáira kérdeztünk rá, a kérdezettek kétharmada úgy tudta, hogy a munkatársak legalább 20%-a dolgozik a bévén kívül is. Azoknál, akik úgy nyilatkoztak, hogy van rendszeres mellékjövedelmük, az egy főre eső családi jövedelem átlaga lényegesen több mint 8000 forinttal magasabb. Vélhető, hogy akik bevallották mellékkeresetüket, az átlagos családi jövedelmet is pontosabban adták meg, míg a többiek

os 15 172 forint volt, ami az 1997-es 18,3%-os inflációval felszorozva 17 948 forint. Tekintve, hogy a kérdés az elmúlt év végén történt, ez utóbbi adat közelítő becslésre alkalmas.) A tiszthelyettesek esetében az állomány családjának még nagyobb része él (legalábbis a bevallott adatok szerint) e szint alatt.

Rendfokozati csoportok tekintetében az egy főre eső családi jövedelem azt mutatja, hogy a rendfokozati csoport (közvetve az iskolai végzettség) különbsége együtt mozog a családok között tapasztalható jövedelmi különbségekkel. Ez nem csupán abból adódhat, hogy a tiszt bv. dolgozónak több a nettó keresete, mint a tiszthelyettesnek *(2. számú gra-fikon)*, hanem abból is,

Teljes minta

1. számú grafikon

mennyi az egy főre jutó átlagos havi jövedelem a családjában

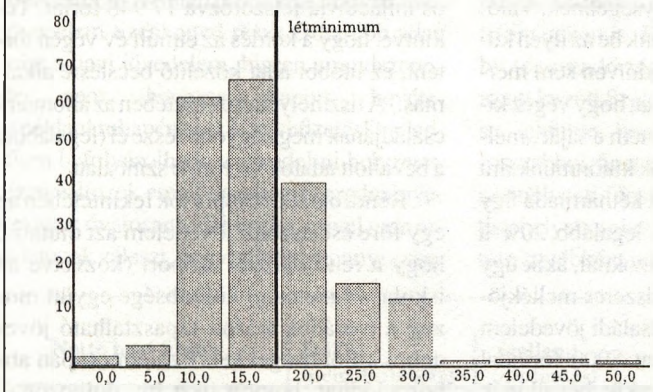
(akarva-akaratlanul) alulbecsülték családi átlagjövedelmüket. Ez részben megmagyarázhatja a jelentős eltérést.

A kérdezettek közel 60%-a arra a kérdésre, hogy mennyi a családjukban az egy főre eső havi jövedelem, az 1997-es létminimum alatti összeget nevezett meg *(1. számú grafikon)*. Az átlag e kérdés esetében 18 957 forint volt (1997-es létminimumadat a vizsgálat időszakában nem állt rendelkezésre, az 1996-

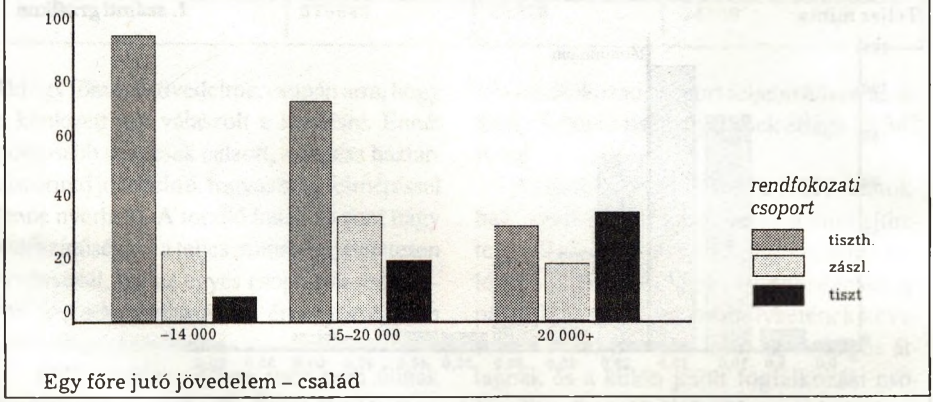
hogy nagyobb valószínűséggel házastársa is előnyösebb helyzetben van a munkaerőpiacon. Az igazán meglepő nem annyira a tiszt és tiszthelyettes között látható különbség, hanem a tiszthelyettes és a zászlóscsoport közötti eltérés nagysága *(3. számú grafikon)*.

Az egy főre eső családi jövedelem alapvető demográfiai változók szerinti megoszlása jelentős, de nem váratlan különbsége-

2. számú grafikon

3. számú grafikon

ket takar. A bv.-dolgozó nők családjában sokkal magasabb az átlag (20 800 forint), mint a férfiakéban (17 600 forint). Vagyis a nők – mint általában – nem jellemzően a család „fő keresői", a férjük többet keres *(2. számú táblázat)*. Ezt megerősíti az, hogy a nettó keresetnél éppen ellenkező előjelű különbséget tapasztalhatunk: a nők átlagosan 32 800, a férfiak 34 400 forintot visznek haza. Vagyis a bv.-s nők házastársai olyan munkakörben dolgoznak, amely jövedelme képes kompenzálni a feleség kevesebb jövedelmét.

A nők némileg kevésbé érzik súlyosnak a családjuk anyagi helyzetét, de jövede-lemátlagokban mutatkozó különbségek számukra is érzékelhető nagyságrendűek. Érdekes, hogy a nem vonatkozásában a munka anyagi megbecsültségének érzékelése inkább a család anyagi helyzetével mutat összefüggést, mintsem a fizetéssel. A nők anyagilag megbecsültebbnek érzik magukat, noha nettó fizetésük átlagosan alacsonyabb. Más változók mentén

2. számú táblázat

	férfi	nő
nettó jövedelemátlag (100 Ft)	344	328
családi jöved./fő átlag (100 Ft)	176	208
anyagi problémák[2]	2.1[3]	2.4
munkája anyagi megbecsültsége	2.3	2.6

3. számú táblázat

Mióta dolgozik a bv.-nél?	0–5 éve	5–10 éve	10 év+
nettó jövedelemátlag (100 Ft)	311	344	387
családi jöv./fő átlag (100 Ft)	183	166	201
anyagi problémák	2.3	2.0	2.1
munkája anyagi megbecsültsége	2.4	2.3	2.5

4. számú táblázat

Életkora	–30 éves	31–40 éves	41+ éves
nettó jövedelemát. (100 Ft)	303	355	374
családi jöv./fő átl. (100 Ft)	180	158	215
anyagi problémák	2.4	2.4	2.4
munkája anyagi megbecsültsége	2.2	2.1	2.2

is kimutatható az az összefüggés, hogy a fizetés és az anyagi megbecsültség szubjektív érzete között nincs direkt (lineáris) kapcsolat.

Az életkor (érthető módon) szoros összefüggést mutat a bv.-nél szolgált évek számával *(3., 4. számú táblázat)*. A nettó jövedelem a szolgálati idővel nő, a növekedés mértéke az 5 évnél kevesebb és a 10 évnél többet szolgáltak között 24,4%. A fizetés emelkedése nincs direkt összefüggésben a családban egy főre jutó jövedelemmel. Az 5–10 éve szolgálók (illetve a 31–40 évesek) nagy valószínűséggel már gyerekesek, esetleg szüleik is segítségükre szorulnak. Vagyis a „húzó korban" lévő állomány anyagi helyzete a legrosszabb. Mint az előzőekben, a nem esetében utaltunk rá, a fizetés emelkedése nem jár együtt az anyagi megbecsültség érzetének emelkedésével. A középkorúak (5–10 év szolgálati idővel rendelkezők) ugyanannyira, vagy kissé kevésbé érzik „megfizetettnek" magukat, mint a 0–5 éve szolgálók, noha nettó átlagjövedelmük viszonylag jelentősen (3300 forinttal) magasabb.

Mint sok más változóval kapcsolatban, az iskolai végzettség esetében is azt tapasztalhatjuk, hogy a jövedelem és a megbecsültség érzete nem függ össze *(5. számú táblázat)*. Ebben az esetben kifejezetten fordított arányt láthatunk: az iskolai végzettség növekedésével a nettó jövedelem emelkedést mutat,

5. számú táblázat

Iskolai végzettség	8 ált.	szakmunkás	szakközép	gimnázium	RTF	más főiskola	egyetem
nettó jövedelem-átlag (100 Ft)	330	310	319	317	494	420	551
csal. jöv./fő átlag (100 Ft)	165	155	178	177	263	247	335
anyagi problémák	2.3	2.0	2.2	2.1	2.4	2.5	2.5
munkája anyagi megbecsültsége	2.7	2.4	2.4	2.4	2.4	2.2	2.5

[2] **A kérdés a kérdőíven „ön, illetve családja... 1) súlyos anyagi gondokkal küzd, 2) anyagi gondokkal küzd, 3) megélhetése biztosított, 4) átlagosnál jobban él, 5) átlagosnál sokkal jobban él.**

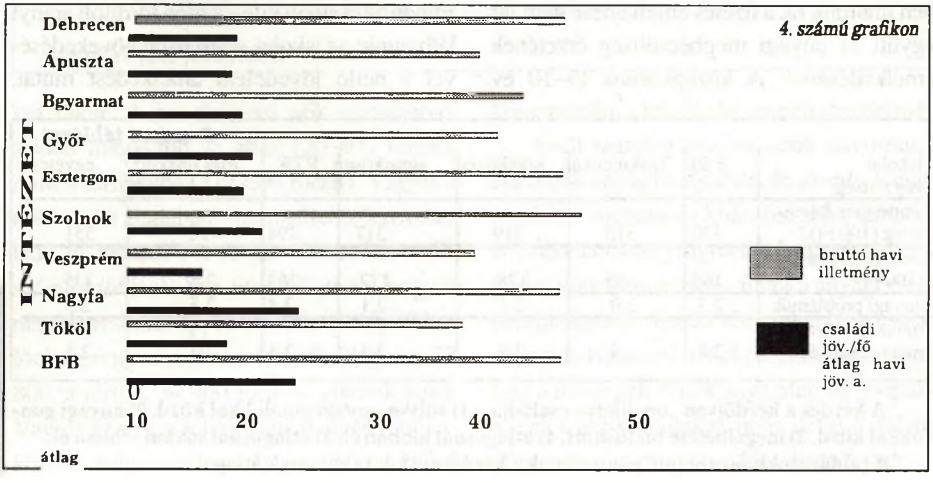
[3] **A táblázatokban szereplő pontszámok a kérdőív ötfokú skáláinak átlagai**

ugyanakkor az anyagi elismertség szubjektív megítélése csökken.

Érdekes különbség, hogy a Rendőrtiszti Főiskolát végzetteknek jelentősen több a nettó jövedelme, mint a civil főiskolát végzetteké. Ennek több oka lehet, az valószínűleg közrejátszik, hogy a polgári főiskolát végzettek közül kerülnek ki a közalkalmazottak *(4. számú táblázat)*.

Az alábbiakban közöljük az általunk mért jövedelemmel kapcsolatos adatokat intézeti bontásban. A legnagyobb különbségek természetesen az egy főre jutó családi jövedelemben mutatkoznak, hiszen ezt az adatot a bv.-n kívül álló tényezők is befolyásolják. Ugyanakkor például a bruttó havi illetmény tekintetében sem elhanyagolhatóak a különbségek egyes intézetek között, ami adódhat az állomány összetételéből (kor, tisztek aránya stb.). A regionális viszonyok nemigen mutatnak rendszeres hatást, valószínűtlen, hogy például Győrben olcsóbb lenne az élet, mint Nagyfán vagy Debrecenben *(4. számú grafikon)*.

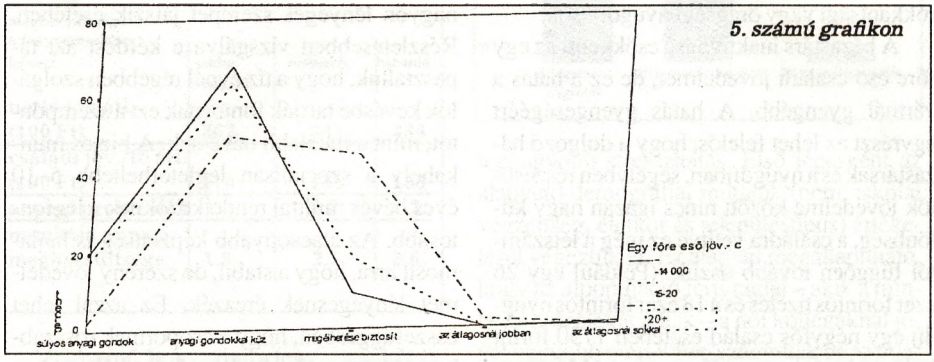
Az intézeteket több szempontból csoportosítottuk. Közkeletű nézet, hogy az országban jelentős különbségek vannak a Dunántúl és a keleti országrész között. A gazdaságilag fejlettebb nyugati csoporthoz számoltuk Budapestet és (az annak vonzáskörzetébe tartozó) Tökölt is. Eredményeink szerint a büntetés-végrehajtási intézetek vonatkozásában nem mutatható ki ilyen területi eltérés. Különbségeket lehet kimutatni azonban az előzetes letartóztatást végrehajtó és a letöltőintézetek között *(6. szá-mú táblázat)*. A nettó jövedelem átlaga mintegy 1700 forinttal magasabb a megyei intézetekben, mint a letöltőkben. Annál meglepőbb, hogy az egy főre eső családi jövedelem pont ennyivel alacsonyabb. Vagyis – leegyszerűsítve – az előzetesházakban dolgozók jobban fizetettek, ennek ellenére nehezebb körülmények között élnek. Ezt két tényezővel tudjuk magyarázni. Egyrészt az előzetesházakban dolgozóknak átlagosan több gyermekük van (tehát a családi jövedelem többfelé oszlik). A másik lehetséges magyarázat szerint ha az intézeteket nem büntetés-végrehajtási funkciójuk, hanem a település jellege szerint csoportosítjuk, hasonló irányú eltéréseket tapasztalunk. A városok belterületén lévő intézetek számára „drágább az élet", mint azokban a mezőgazdasági intézetekben, ahol a dolgozók jelentős

része a börtön köré települt „kolónián" (tehát falusiasnak nevezhető körülmények között) lakik. Tehát a megyei házakban dolgozók (illetve családjuk) nem intézetük funkciója, hanem földrajzi elhelyezkedése miatt élnek kevesebb pénzből.

Érdekes, hogy az elég jelentős különbségeket maguk a dolgozók kevéssé érzékelik. Vagyis a megyei intézetekben nem érzik munkájuk anyagi megbecsültségét nagyobbnak, noha jobban fizetettek *(7. számú táblázat)*. Másrészt a család anyagi problémái mértékének megítélésében sem mutatkozik jelentős különbség előzetes és letöltő intézet között, holott, mint láttuk, a megyeiek rosszabb helyzetben vannak.

5. számú grafikon

Jövedelemátlagok régiók szerint (100 Ft)

6. számú táblázat

nettó jövedelem	családi jövedelem/fő			
régió	Dunántúl (+Bp)	Kelet-Mo.	Dunántúl (+Bp)	Kelet-Mo.
	341	340	187	187
intézettípus	előzetes	letöltő	előzetes	letöltő
	353	336	171	188
településtíp.	város	„kolónia"	város	„kolónia"
	352	326	182	185

Anyagi problémák és munkája megbecsültsége régiók szerint (átlagpontszám)

7. számú táblázat

anyagi problémák		munkája megbecsültsége	
régió	Dunántúl (+Bp)	Kelet-Mo.	Dunántúl (+Bp)	Kelet-Mo.
	2.1	2.2	2.3	2.5
intézet-típus	előzetes	letöltő	előzetes	letöltő
	2.1	2.2	2.3	2.4
telepü-léstíp.	város	„kolónia"	város	„kolónia"
	2.1	2.1	2.3	2.5

Miként a fizetés és az anyagi megbecsültség érzete között, a család jövedelme és a megélhetés nehézsége között sincs egyenes összefüggés *(5. számú grafikon)*. A húszezer forint alatti egy főre eső családi jövedelemmel rendelkezők nagyjából hasonló megoszlásban ítélik súlyosnak, illetve kevésbé súlyosnak családjuk anyagi helyzetét. Azoknál, akiknél ennél több jut egy családtagra, már többen érzik megélhetésüket biztosítottnak, noha e csoport többsége is anyagi gondokkal küzd.

Az egy főre eső családi jövedelem alakulását a gyermekek számán kívül jelentős mértékben befolyásolhatja a házastárs inaktivitása is. Ezért az inaktivitást (gyes, rokkantsági vagy öregségi nyugdíj, munkanélküliség) külön is vizsgáltuk. A házasok házastársainak 61%-a dolgozik, 21%-a van gyesen, 10%-a nyugdíjas, és 8%-a munkanélküli. A munkanélküliség alacsony előfordulása (23 fő) nem

tette lehetővé a további vizsgálatokat, ezért az inaktivitás egyes formáit összevonva vizsgáltuk.

Azt tapasztaltuk, hogy a magasabb illetménnyel rendelkezőknek nagyobb arányban van inaktív házastársa *(6. számú grafikon)*. Ennek magyarázata az lehet, hogy az illetmény a korral nő, az idősebbek (pontosabban házastársak) pedig nagyobb valószínűséggel rokkantsági vagy öregségi nyugdíjasok.

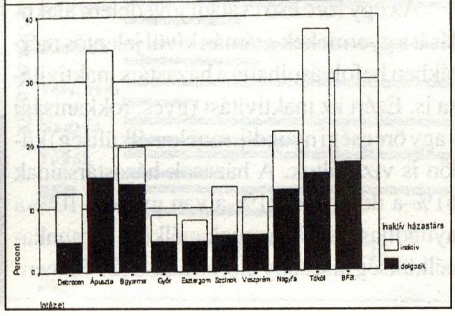
A házastárs inaktivitása csökkenti az egy főre eső családi jövedelmet, de ez a hatás a vártnál gyengébb. A hatás gyengeségéért egyrészt az lehet felelős, hogy a dolgozó házastársak és a nyugdíjban, segélyben részesülők jövedelme között nincs igazán nagy különbség, a családra vetítve ez még a létszámtól függően tovább oszlik. (Például egy 26 ezer forintos fizetés és a 18 ezer forintos nyugdíj egy négyfős család esetében 1750 forint különbséget okoz egy főre vetítve.) Másrészt, mint azt láttuk, a többet keresők családjában több az inaktív.

A férfiak családjában kevesebb az inaktív, ami nem meglepő, hiszen a nők maradnak otthon a gyerekekkel. A diplomások házastársai kisebb valószínűséggel inaktívak, hasonlóan a városi intézetekben dolgozókéi, noha ezek a különbségek nem jelentősek, csakúgy mint a regionális (Dunántúl/Kelet-Magyarország) eltérések. Az egyes intézetek között azonban jelentős eltérések is lehetnek. Tökölön és Debrecenben a dolgozók közel felének, míg Balassagyarmaton mintegy ötödének inaktív a házastársa.

Közkeletű nézet, hogy a büntetés-végrehajtási munkavállalás legfőbb vonzereje a szerény, de biztos megélhetésben rejlik. A kérdezettek 54%-a mondta, hogy e té-nyező nagyon lényeges szerepet játszik esetében. Részletesebben vizsgálva e kérdést azt tapasztaltuk, hogy a tíz évnél régebben szolgálók kevésbé tartják fontosnak ezt a szempontot, mint a fiatalabb bévé-sek. A biztos munkahely a szociálisan legleterheltebb 5–10 éves bévés múlttal rendelkezőknek a legfontosabb. Az alacsonyabb képzettség is hajlamosít arra, hogy a stabil, de szerény jövedelmet lényegesnek érezzék. Ez azzal lehet összefüggésben, hogy e csoportnak rosszabbak a munkaerőpiaci lehetőségei. Ez persze azzal együtt igaz, hogy a bévénél előforduló diplomás szakmákban nem egyformák a civil elhelyezkedés kondíciói (például egy pedagógus és egy pénzügyes szakember számára).

A bévések többségének megítélése szerint a fegyveres szervek általában rosszabbul fizetettek, mint a civilek *(8. számú táblázat)*. E vélekedés összefüggeni látszik mind a kér-

6. számú grafikon

8. számú táblázat

A fegyveresek megbecsültsége a civilekhez képest	sokkal rosszabb	rosszabb	hasonló
nettó jöv.átlag (100 Ft)	348	340	339
családi jöv./fő átlag (100 Ft)	181	186	170
anyagi problémák	1.9	2.3	2.2
munkája anyagi megbecsültsége	1.9	2.5	2.8

dezett saját munkájának érzékelt anyagi elismertségével, mind családja anyagi helyzetének szubjektív megítélésével. Érdekes, hogy a nettó jövedelem ellenkező összefüggést mutat: minél többet keres a kérdezett, annál rosszabbnak tartja a fegyveresek anyagi megbecsültségét.

9. számú táblázat

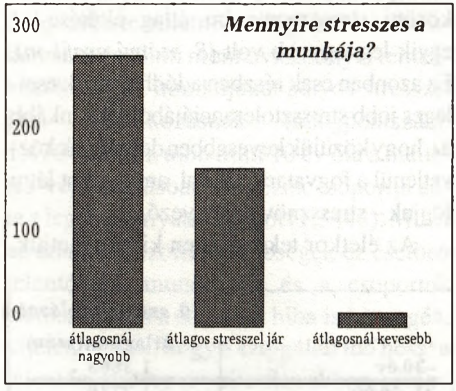
A bv.-sek megbecsültsége a fegyveresekhez képest	sokkal rosszabb	rosszabb	hasonló
nettó jöv.átl. (100 Ft)	362	341	334
családi jöv./fő átl. (100 Ft)	176	188	186
anyagi problémák	1.9	2.2	2.2
munkája anyagi megbecsültsége	1.9	2.5	2.6

Valószínű, hogy mind a fegyveresekét általában, mind a bévét a többi fegyvereshez képest a kérdezettek saját helyzetük tükrében ítélik meg. Erre utal az is, hogy a bv. megbecsültségét a többi fegyveres szervhez képest firtató kérdésnél ugyanazokat a sajátos eloszlásokat találjuk, mint a fegyveres–civil összehasonlítás esetében *(9. számú táblázat)*.

Kutatásunkban külön hangsúlyt kapott az a problémakör, hogy a bv.-dolgozók mennyire tartják munkájukat, munkakörülményeiket és családi, szociális helyzetüke stresszfokozó tényezőnek. Általában elmondhatjuk, hogy a mintába kerültek az átlagosnál nagyobb mértékben minősítik helyzetüket stresszesnek. A vizsgáltak közel kétharmada úgy érzi, hogy az átlagosnál nagyobb stressznek van kitéve, és csupán egyharmaduk tartja munkáját átlagos stresszel járónak *(7. számú grafikon)*.

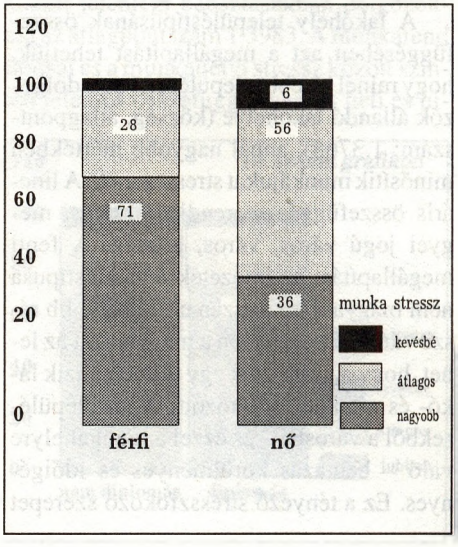
A legfontosabb kérdésként az merült fel, hogy a bv.-dolgozók mely alcsoportjait éri a

7. számú grafikon

legnagyobb stresszhatás. Első lépésként az alapvető demográfiai mutatók (nem, iskolai végzettség, életkor és településtípus) értékelését végeztük el. Ez alapján megállapítható, hogy az alpopuláció férfi tagjai – akik a minta 77 százalékát adták – a női kollégáknál jóval nagyobb mértékben számoltak be az átlagosnál nagyobb stresszhelyzetekről (pontátlag: 1,303). A női bv-dolgozók pontátlaga csupán 1,770 volt, amely az átlagos stresszszinthez közeli érték. Összehasonlítva a töb-

8. számú grafikon

bi csoportképző tényezővel, a férfiak és a nők közötti stresszpontszám átlag eltérése az egyik legnagyobb volt *(8. számú grafikon)*. Ez azonban csak részben adódhat a nők esetleges jobb stressztoleranciájából, oka inkább az, hogy közülük kevesebben dolgoznak közvetlenül a fogvatartottakkal, ami – mint látni fogjuk – stressznövelő tényező.

Az életkor tekintetében kijelenthetjük,

10. számú táblázat

	átlagpontszám
–30 év	1,3605
31–40 év	1,3776
41+ év	1,5078

hogy a legfiatalabb korcsoport minősítette munkáját az átlagosnál súlyosabb stresszel járó feladatnak. Ettől alig tért el a 31 és 40 év közötti csoport véleménye. A 41 év felettiek stresszértékelésének átlagpontszáma viszont jóval magasabb volt, mint a fiatalabb generációké, ami azt jelenti, hogy az idősebbek már kevésbé élnek munkájuk kapcsán stresszhelyzetben *(10. számú táblázat)*.

A lakóhely településtípusának összefüggésében azt a megállapítást tehetjük, hogy minél kisebb településen van a dolgozók állandó lakóhelye (község, átlagpontszám: 1,3768), annál nagyobb mértékben minősítik munkájukat stresszesnek. A lineáris összefüggés sorrendje: főváros, megyei jogú város, város, község. A fenti megállapítást az intézetek településtípusa nem magyarázza, hiszen ezek nagyobb része városi. Esetünkben a magyarázat az lehet, hogy a vizsgáltak egy része ingázik lakó- és munkahelye között. A kistelepülésekből a városba – és ezzel a munkahelyre való – beutazás körülményes és időigényes. Ez a tényező stresszfokozó szerepet játszhat a büntetés-végrehajtási munkatársaknál, miként a más szektorban dolgozóknál is.

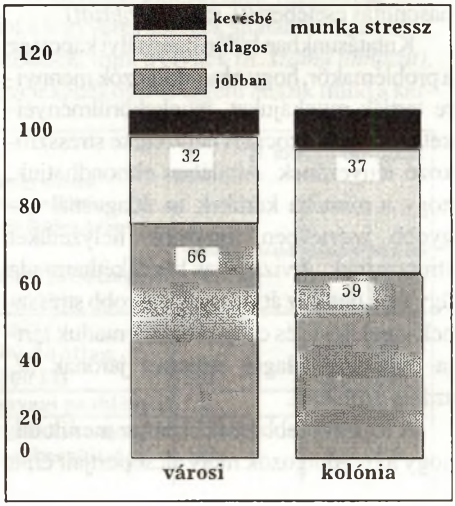
A vizsgált 10 büntetés-végrehajtási intézet közül *(11. számú táblázat)* a veszprémi

11. számú táblázat

Intézet	stressz-átlag	„az átlagosnál nagyobb stresszel jár a munkája"
Veszprém	1,1905	81,0%
Győr	1,2857	71,4%
B.gyarmat	1,3415	68,3%
Tököl	1,3623	63,8%
BFB	1,3951	69,1%
Szolnok	1,4348	56,5%
Állampuszta	1,4677	58,1%
Esztergom	1,5000	60,0%
Debrecen	1,5000	50,0%
Nagyfa	1,5273	54,5%

dolgozók számoltak be legtöbben arról (átlagpontszám: 1,1905), hogy munkájuk súlyos stresszel jár (a kérdezettek 81 százaléka). Megjegyzendő, hogy a veszprémi az ország legzsúfoltabb intézete. Őket a győri és a ba-

9. számú grafikon

lassagyarmati intézet dolgozói követték, míg legkevésbé a nagyfai, debreceni és esztergomi alkalmazottak vélték úgy, hogy munkájuk az átlagosnál nagyobb stresszel jár.

A „kolónia" jellegű intézetekben mérhetően kevésbé érzik stresszesnek a munkát, mint a városiak, a különbség akkor is megmarad, ha kiszűrjük a fentebb tárgyalt, előzetes jellegből eredő fokozott stresszérzetet *(9. számú grafikon)*.

Az előzetes letartóztatottakkal foglalkozó dolgozók nagyobb stresszről számoltak be (átlagpontszám: 1,3874), mint a jogerősen elítélteket őrző intézményekben dolgozó kollégáik. Ennek magyarázata lehet az előzetesek fluktuációja,az előállítás feladata és a jövőjükben bizonytalan fogvatartottak nehezebb kezelhetősége. Ezt bizonyítja az az adat is, hogy a megyei intézetekben dolgozók átlagosan 11,7, míg a letöltőkben 5,2 napot voltak betegállományban a kérdezés időpontjáig.

Stressszátlagpontok osztályok szerint

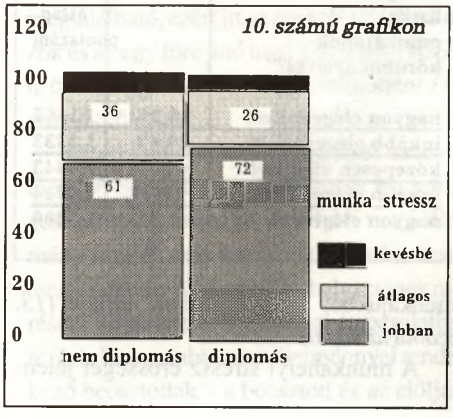
12. számú táblázat

	átlagpontszám
büntetés-végrehajtási osztályokon dolgozók	1,2290
biztonsági osztályon dolgozók	1,2878
egészségügyi osztályon dolgozók	1,4400
egyéb osztályon dolgozók	1,7297
gazdasági osztályon dolgozók	1,7711

A munkahelyeken belül a büntetésvégrehajtási és a biztonsági osztályokon dolgozóknál a legnagyobb a stresszhatás, ezzel szemben a gazdasági vonalon dolgozók tartják az átlaghoz közelinek a munkahelyi stresszt *(12. számú táblázat)*.

A stressz nagysága párhuzamosan növekszik azzal is, hogy a munkatárs mióta dolgozik a testületnél. A legkisebb mértékben az öt év alatti munkaviszonnyal rendelkezők tartják munkájukat súlyos stresszel járó foglalkozásnak (átlagpontszám: 1,4764), míg a több mint 10 év óta a büntetés-végrehajtásban dolgozók csoportja adta a legalacsonyabb átlagot (1,3448). Mivel az átlagok közötti különbségek ez esetben jelentősnek mondhatók és a csoportok elemszáma és a standard hiba is homogén, kijelenthetjük, hogy a szolgálati idő hossza jelentős szerepet játszik abban, hogy mennyire tartják munkájukat stresszesnek a kérdezettek.

Ezzel a stresszfokozó tényezővel társulhat az is, hogy a bv-dolgozó mióta van a jelenlegi beosztásában. Az előmenetel lassúsága, illetve hiánya szintén jelentős hatással van a stresszérzékelésre. A csupán két éve jelenlegi beosztásukban dolgozók sokkal kevésbé érzik munkájukat stresszesnek (átlagpontszám: 1,4720),mint a már több mint öt éve azonos beosztásban levők (átlagpontszám: 1,3485). A két és öt év között jelenlegi beosztásukban dolgozóknál az átlagpontszám 1,3983. A munkarend típusai és a munkahelyi stressz között szintén jelentős összefüggés van. A heti és hi-

10. számú grafikon

vatali munkarendben dolgozók sokkal kevésbé érzik súlyos stresszel járónak munkájukat (átlagpontszám: 1,5631), mint a folyamatos (12–24–12–48 óra) szolgálatban

13. számú táblázat

	átlag-pontszám
21 és 30 ezer Ft közötti nettó illetménnyel rendelkezők	1,5321
31 és 34 ezer Ft közötti nettó illetménnyel rendelkezők	1,3404
35 ezer Ft feletti illetménnyel rendelkezők	1,3355

dolgozó munkatársak (átlagpontszám: 1,2476). Ugyanakkor a diplomával rendelkező dolgozóknál a stresszérzet jóval nagyobb, mint az alacsonyabb végzettségűeknél (átlagpontszám: 1,4343 és 1,2899). Ezt az érzést valószínűsíthetően a magasabb beosztásból adódó fokozottabb felelősség okozza *(10. számú grafikon)*.

Ezt az eredményt erősíti meg az is, hogy a magasabb nettó illetménykategóriába tartozó munkatársak jóval magasabbnak értékelik a

14. számú táblázat

„Elégedett-e fizikai munkájának körülményeivel?"		stressz átlag-pontszám
nagyon elégedetlen:	18,2%	1,1467
inkább elégedetlen:	20,8%	1,3333
közepesen elégedett:	41,5%	1,4943
inkább elégedett:	16,7%	1,5714
nagyon elégedett:	2,9%	1,5000

munkájukból adódó stressz szintjét *(13. számú táblázat)*.

A munkahelyi stressz erősségét jelentősen fokozzák a munkával kapcsolatos fizikai körülmények is *(14. számú táblázat)*. A munkahelyi körülményekkel nagyon elégedetlenek szinte kivétel nélkül nagyon súlyosnak tartják a munkájukkal járó stresszt (átlagpontszám: 1,1467). Ez a tény akkor is figyelemre méltó, ha a kérdezettek jelentős része (41,5%) közepesen elégedett munkájának fizikai körülményeivel. A munkahelyi körülményekkel való elégedettséggel egyenesen arányosan csökken a dolgozók stresszérzete is.

A munkahelyi stresszérzet azonban nem feltétlenül jár azzal, hogy a munkatársak orvoshoz menjenek, illetve betegállományba vonuljanak, még akkor sem, ha a stressz esetlegesen fizikai, szervi problémákat okoz. Ezt támasztja alá az is, hogy azoknak a legmagasabb a stressz-szintje, akik súlyos egészségügyi problémákról számoltak be (átlagpontszám: 1,1667), de azoknál is magas a stresszérzet, akik csupán kevésbé súlyos egészségügyi problémákat említettek a vizsgálat során. A súlyos stresszről beszámolók azonban átlagosan kevesebb időt töltöttek betegállományban (átlagosan 6,9 nap) 1997-ben, mint azok, akik szerint munkájuk átlagos mértékű idegi feszültséggel jár (átlagosan 7,5 nap). Ennek magyarázata az lehet, hogy a stressz leginkább a munkahelyi pozícióhoz, beosztáshoz kötött, a vezetői szinteken a legnagyobb, viszont itt van a legkevesebb lehetőség az illető munkatárs időleges pótlására.

Az ingázás, a beosztáshoz kötődő felelősség és a munkakörülmények mellett az illető bv.-dolgozó szociális háttere növeli a legnagyobb mértékben a stresszt. Többdimenziós elemzés során megállapítható, hogy a legkevésbé azok a dolgozók érzik stresszhelyzetben magukat, akik egyedül-állók, gyermektelenek – és ebből következően – az egy főre jutó átlagos havi jövedelmük a legmagasabb

15. számú táblázat

A – Házastársának foglalkozása	stressz átlagpontszám
nincs házastársa	1,4909
házastársa dolgozik	1,3936
házastársa munkanélküli	1,2609
házastársa gyesen van	1,2188
B – Gyermekei száma	
nincs gyermeke	1,4556
1 gyermeke van	1,4468
2 gyermeke van	1,3738
3 vagy több gyermeke van	1,2222
C – Egy főre eső havi jövedelem a családban	
14 ezer Ft alatt	1,3282
25 és 20 ezer Ft között	1,4460
21 ezer Ft felett	1,4271

kategóriában van. A legnagyobb stresszről az inaktív (gyesen lévő vagy munkanélküli) házastárssal rendelkező, többgyermekes, és alacsony jövedelmű büntetés-végrehajtási dolgozók számoltak be *(15. számú táblázat)*.

Mivel a munkatársak többsége házas (70%), egy vagy több gyermeke van (57,4%), valamint házastársaik egy része inaktív (28%), ebből következően közel háromnegyed részük családjában az egy főre jutó átlagos havi jövedelem 20 ezer forint alatt van (74,8%). Mindezek a tényezők és körülmények rendkívül erős mértékben növelik az idegi feszültséget – kombinálódva a fent hangsúlyozott tényezőkkel. A kutatás során vizsgáltak, és ebből következően – a jelzett hibahatárok között – a büntetés-végrehajtás állományában dolgozó munkatársak döntő többsége súlyos idegi terhelés alatt végzi munkáját, amely egyrészt a munka jellegéből, a munkakörülményekből és a szociális háttérből következik.

A vizsgált mintában szereplő bv.-dolgozók szociális helyzetéről megközelítőleg pontos képet a kérdezett családjában az egy főre eső átlagos havi jövedelem mérésével kaphattuk. Az alapvető demográfiai adatokkal való elemzés a kutatási jelentés elején megtalálható, ezért itt az ezektől eltérő változók és az egy főre jutó havi jövedelem közötti összefüggéseket kívánjuk bemutatni *(16. számú táblázat)*.

16. számú táblázat

		egy főre jutó havi átlagjövedelem a családban (100 Ft)
A – Családi állapota		
egyedülálló:	18,4%	199
házas:	70,3%	177
elvált.	9,6%	198
özvegy:	1,2%	160
B – Házastársa aktív/inaktív		
nincs házastársa:	26,3%	201
házastársa dolgozik:	45,0%	193
házastársa GYES-en van:	15,3%	122
házastársa munkanélküli:	5,5%	120
házastársa rokkant:	7,2%	244
C – Gyermekei száma		
nincs gyermeke:	42,6%	223
1 gyermeke van:	23,7%	176
2 gyermeke van:	27,0%	147
3 gyermeke van:	6,8%	117

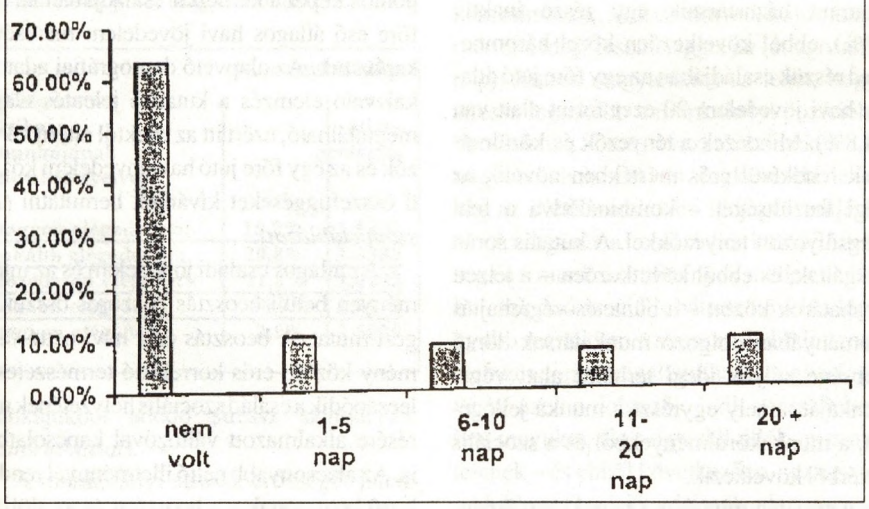
Az átlagos családi jövedelem és az intézményen belüli beosztás is szoros összefüggést mutat. A beosztás és a havi nettó illetmény közötti erős korreláció természetesen lecsapódik a család szociális helyzetének mérésére alkalmazott változóval kapcsolatban is. Az alacsonyabb nettó illetménnyel rendelkező beosztottak – a beosztott és az elöljáró

tiszthelyettesek, valamint a zászlósok, akik a büntetés- végrehajtási és biztonsági osztályok személyi állományának döntő többségét alkotják – családjának szociális helyzete átlagban jóval alacsonyabb, mint a beosztott tiszteké és a diplomás közalkalmazottaké (többségük nevelőtiszt). A beosztott közalkalmazottak alacsonyabb iskolai végzettségükből fakadóan a beosztott és elöljáró tiszthelyettesek szociális helyzetéhez közelítenek. Ismételnünk kell azonban, hogy a jövedelmek elemzése nem adhat egzakt adatokat,mert a kérdezettek az esetek jelentős mértékében alulbecsülik jövedelmeiket. Az állományon belüli különbségeket azonban módosíthatja az a tény, hogy a tiszthelyettesek bizonyos mértékben alulbecsülik jövedelmeiket. Az állományon belüli különbségeket azonban módosíthatja az a tény, hogy a tiszthelyettesek nagyobb mértékben élhetnek – és valószínűleg élnek is – a pluszmunka lehetőségével, mint a tiszti állomány. Ezt erősítheti az is, hogy a folyamatos (12–24–12–48) órás munkarendben dolgozók szabadnapjaik miatt bővebb lehetőségekkel rendelkeznek, mint a hivatali munkarendben dolgozók. Ezt támasztja alá az, hogy a két utóbbi kategóriát összehasonlítva elmondhatjuk: az egy főre jutó átlagos családi jövedelem közötti különbségek az állományon belül már jóval szűkebbek.

A kérdezetteket három kategóriába rendezve (egy főre jutó családi jövedelem: 14 ezer forint alatt, 15 és 20 ezer forint között és 21 ezer forint felett) kiderül az is, hogy szociális helyzettől függetlenül alig van különbség abban a tekintetben, hogy miként minősítik a bv.-dolgozók saját munkájuk anyagi elismertségét. Az átlagértékek 2,36 és 2,48 között mozognak, rendkívül szűk sávban és a rossz minősítés felé mozognak. Érdekes, hogy a legrosszabb szociális státusmutatókkal rendelkező csoport – még ha kis mértékben is, de – valamivel jobbnak tartja családja

Betegállományban töltött napok

11. számú grafikon

anyagi helyzetét, mint a második kategóriába soroltak (15 és 20 ezer Ft/hó egy főre jutó jövedelem). A jobb szociális helyzetű dolgozók is inkább hajlanak arra a minősítésre, hogy családjuk anyagi gondokkal küzd, ám átlagpontszámuk a három csoport közül a legmagasabb (2,4479). A büntetés-végrehajtásnál töltött szolgálati idő azonban csak nagyon kis részben jelentkezik a dolgozók szociális helyzetében. A legnagyobb egy főre eső havi átlagjövedelmű csoport tagjai rendelkeznek a leghosszabb szolgálati idővel, míg a 15 és 20 ezer forint közé eső alcsoportnál figyelhető meg a legrövidebb bévés munkaviszony (8,7 év). Ennek oka az lehet, hogy ez alapvetően a fiatalabb korcsoportokra vonatkozik, azokra, akik kisebb arányban házasok, illetve gyerekesek, tehát a magasabb havi jövedelmet kisebb arányban „szívják el" az eltartottak, illetve a háztartás. A betegállományban eltöltött idő szintén hangsúlyt kapott kutatásunkban *(11. számú grafikon)*, ám ennek a változónak az elemzése a büntetés-végrehajtási dolgozók körében más, mint az egyéb szférában dolgozóknál, hiszen a bv. testület tagjai a betegállomány ideje alatt illetményük teljes összegét kapják meg.

Az alapvető demográfiai változók mentén végzett elemzésekből kiderül, hogy az életkor előrehaladtával a bv.-dolgozók átlagosan több napot töltenek betegállományban. A legidősebb korcsoportnál ez az átlag 8,3 nap volt, míg a legrövidebb időt a harminc év alatti kérdezettek töltötték betegállományban 1997-ben (átlagosan 6,1 napot). A nemek szerinti bontásból kiderül, hogy a nők valamivel hosszabb időre vonulnak betegállományba (átlag 7 és fél napot), mint férfi kollégáik (átlag 6,8 nap).

Jóval nagyobb különbséget találunk azonban abban a tekintetben, hogy a kérdezettek milyen régióban, intézettípusban dolgoznak. A dunántúli és budapesti régióban dolgozók átlagban több időt töltöttek a tavalyi év során betegállományban (7,8 nap), mint a kelet-magyarországi intézetek állománya (6,2 nap). A két átlag közötti eltérés ugyan nem tűnhet soknak, ám ennek az eltérésnek az aggregálódása már okozhat esetlegesen problémát az intézetek munkarendjében. A stresszérzet kapcsán már említettük, hogy az előzeteseket befogadó intézményekben dolgozóknál nagyobb az idegi terhelés mértéke. Ezt az adatot alátámasztja a betegállományban töltött napok száma is.

Alapvető különbségek a nettó havi illetmények és a betegállományban eltöltött idő között nincsenek. A legalacsonyabb nettó illetménnyel rendelkező dolgozók töltötték a legrövidebb időt 1997-ben betegállományban (átlagosan 6,8 napot), de az őket követő illetménykategória tagjai – akik a legnagyobb átlagértéket produkálták 7,4 nappal – sem sokkal többet voltak betegek.

A családi szociális helyzet és a betegállomány összefüggésénél kiderült, hogy a két alsó kategória (a 14 ezer forint alatti és a 15 és 20 ezer forint közötti egy főre jutó havi jövedelemmel rendelkezők) közel azonos időt töltöttek betegállományban – 8,3 és 8,4 napot. Ezzel szemben feltűnőbb, hogy a jobb szociális helyzetűnek minősített bv.- dolgozók átlaga csupán 5,3 nap volt.

Mint minden fegyveres testületnél, úgy a büntetés-végrehajtás területén is komoly problémát okoz a dolgozó lakáshoz juttatása. A kérdezettek többsége (58 százaléka) ugyan olyan lakásban lakik, amelyeknek tulajdonosa, ám a szociális helyzetéből adódóan magas a száma azoknak a munkatársaknak, akik szolgálati lakásban vagy bérlőként élnek, és kilátásaik a saját tulaj-

donú lakás megszerzésére csekélyek. Arányuk az állomány keretén belül több mint 24 százalék.

A legsúlyosabb helyzetben azok vannak, akik szolgálati lakásban élnek (az állomány 11 százaléka). Erre a csoportra – akik az újabb rendszer szerint csak a szolgálatuk időtartamára jutottak ilyen jellegű lakhatáshoz – a fiatal átlagéletkor jellemző, ők azok, akik frissen kerültek a büntetés-végrehajtáshoz, és szolgálati idejük rövid volta miatt nagyrészt a biztonsági osztály tiszthelyettesi (a szolgálati lakásban élők közel fele), illetve zászlósi rendfokozatú (arányuk 21 százalék) munkatársai. A nehéz életkörülményeket fokozza az is, hogy házastársaik többsége – 46,8 százalék – inaktív (gyesen lévő, munkanélküli vagy rokkant) míg a munkaviszonyban levő házastársak aránya alig 36 százalék. Ezt erősíti meg az is, hogy a szolgálati lakásban élő bv.-dolgozók családjában az egy főre jutó havi átlagjövedelem alig több mint 17500 forint, az összes csoporton belül a legalacsonyabb. Valószínű, hogy a rossz körülmények miatt is jóval kisebb a gyermekszám ennél a csoportnál. A helyzetet csak árnyalja az, hogy közel háromnegyedük több mint öt év óta lakik szolgálati lakásban.

Összefoglalva ismételten kiemelendőnek tartjuk, hogy a büntetés-végrehajtás személyi állományának szociális helyzete – hasonlóan az állami szektor többi alkalmazotti csoportjához, a „bérből és fizetésből élőkhöz" – aggodalomra ad okot. A fegyveres jelleggel kapcsolatos juttatások (rendfokozati pótlék, ruhapénz) nem olyan jelentősek, hogy a családok szociális, anyagi helyzetét döntő mértékben befolyásolják. Más kérdés, hogy ezek megvonása kellő mértékű kompenzáció nélkül vélhetően a rendszer összeomlásához vezetne. A vizsgálat legfőbb tanulsága, hogy a munkahely közérzetet, a stresszt, az anyagi elismertséget, és ezen keresztül a munkateljesítményt, a „kiégés" mértékét nem a munkahelytől kapott illetmények, juttatások, hanem elsősorban a család szociális helyzete, életminősége határozza meg. Ez utóbbi viszont elkeserítő képet mutat.

A bv. dolgozók túlnyomó része a család „fő keresője". Egyrészt nem várható el, hogy a bv. az egész család részére polgári szintű megélhetést biztosítson (amint ez a háború előtt működött). Ugyanakkor a létminimum alatt vagy az annak környékén élő családért felelősséget érző emberekkel szembeni munkahelyi követelményeknek is kemény korlátai vannak.

Huszár László–Sponga István